

SEXTING I NAGIE ZDJĘCIA TWOJE DZIECKO I RYZYKOWNE ZACHOWANIA ONLINE

PORADNIK DLA RODZICÓW

Anna Kwaśnik

NASK akademie

NASK

Autorka: **Anna Kwaśnik**

Korekta: **Marta Belza**

Layout, projekt okładki i skład: **Aneta Witecka**

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa
– Użycie niekomercyjne 4.0 Międzynarodowa Licencja Publiczna (CC BY-NC)

Zdjęcia na okładce: Adobe Stock

NASK Państwowy Instytut Badawczy
ul. Kolska 12
01-045 Warszawa
www.nask.pl

Wydanie I, dodruk
Warszawa 2020

ISBN: 978-83-65448-20-0

Druk
LOTOS Poligrafia, ul. Wał Miedzeszyński 98, 04-987 Warszawa

Publikacja została wydrukowana w ramach projektu „Kampanie edukacyjno-informacyjne na rzecz upowszechniania korzyści z wykorzystywania technologii cyfrowych”, współfinansowanego z Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa 2014-2020. Projekt jest realizowany przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów (wcześniej Ministerstwo Cyfryzacji) we współpracy z Państwowym Instytutem Badawczym NASK.

NASK

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

SEXTING I NAGIE ZDJĘCIA TWOJE DZIECKO I RYZYKOWNE ZACHOWANIA ONLINE

PORADNIK DLA RODZICÓW

Anna Kwaśnik

NASK akademia

NASK dyżurnet pl

NASK

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
ZJAWISKO SEKSUALIZACJI A RYZYKOWNE ZACHOWANIA SEKSUALNE MŁODYCH LUDZI.....	8
DZIECI JAKO TWÓRCY PORNOGRAFII – OPIS ZJAWISKA SELF GENERATED CONTENT	13
SKĄD POCHODZĄ TREŚCI SELF GENERATED CONTENT ?	15
OPIS I SKALA ZJAWISKA SEXTINGU.....	23
SEXTING A PRAWO	24
ZAGROŻENIA I KONSEKWENCJE SEXTINGU	26
MOJE DZIECKO JEST OFIARĄ SEXTINGU – CO ROBIĆ?.....	28
MOJE DZIECKO ROZESŁAŁO CZYJEŚ INTYMNE ZDJĘCIA – JAK SIĘ ZACHOWAĆ?	30
CO ZROBIĆ, ABY DZIECKO NIE PODEJMOWAŁO RYZYKOWNYCH ZACHOWAŃ ONLINE?.....	31
GDZIE MOŻESZ UZYSKAĆ POMOC?	35
PRZYDATNE STRONY	36
BIBLIOGRAFIA.....	37

WSTĘP

Dzieci i nastolatki spędzają online średnio 4 godziny dziennie. Co więcej, prawie 8% młodzieży korzysta z internetu w nocy, nierzadko aż do godzin porannych. Dziewczynki i chłopcy nieco inaczej funkcjonują w sieci, ale bez względu na płeć najczęściej szukają treści rozrywkowych i kulturalnych (muzyka, seriale, filmy, gry wideo) i komunikują się z przyjaciółmi oraz bliskimi, korzystając chociażby z mediów społecznościowych. Jak pokazują badania, ponad 90 % młodych ludzi ma konto na takich portalach jak Facebook, Instagram lub Snapchat (Kamieniecki, Bochenek, 2017).

Umożliwia to nastolatkom wyrażanie siebie i swoich poglądów w internecie, a także autoprezentację i kreowanie swojego wizerunku. Media społecznościowe pozwalają również w szybki sposób podzielić się tym, co dzieci myślą, czują albo właśnie robią. Te informacje trafiają nie tylko do ich przyjaciół, ale często także do zupełnie nieznanymi osobom. Dlatego koniecznie musimy pamiętać, że korzystanie z udogodnienia, jakim jest dostęp do nowoczesnych technologii daje bardzo dużo szans i możliwości, ale również wiąże się z wieloma niebezpieczeństwami. Narażeni są na nie wszyscy użytkownicy wirtualnego świata, a przede wszystkim najmłodszy, którzy nie zawsze zdają sobie sprawę z zagrożeń, na jakie mogą się natknąć. Te internetowe pułapki przyjmują różne formy i dotyczą wielu aspektów życia. W tym poradniku chcemy zwrócić szczególną uwagę na niebezpieczeństwo związane z ryzykownymi zachowaniami seksualnymi dzieci i młodzieży, które podejmują online.

ZJAWISKO SEKSUALIZACJI A RYZYKOWNE ZACHOWANIA SEKSUALNE MŁODYCH LUDZI

Zjawisko seksualizacji społeczeństwa, które obserwujemy od lat, wiąże się z wieloma przemianami kulturowymi i społecznymi ostatnich dekad i można je obserwować w wielu sferach i aspektach życia. Wystarczy prześledzić chociażby komercyjne treści takie jak reklamy, gdzie nagość lub kontekst erotyczny pojawiają się w promocji bardzo różnych produktów. Rozwój mediów i nowoczesnych technologii, a szczególnie internetu, nie tylko upowszechnia to zjawisko, ale też pozwala docierać do dużej grupy odbiorców.

Zgodnie z definicją Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego, seksualizacja ma miejsce, gdy:

- ☛ ktoś jest oceniany ze względu na swoją seksualną atrakcyjność lub zachowania związane z seksem – do tego stopnia, że nie są brane pod uwagę inne jego cechy;
- ☛ jest dopasowywany do normy, według której atrakcyjność fizyczna (wąsko zdefiniowana) oznacza bycie seksownym;
- ☛ jest uprzedmiotawiany pod względem seksualnym, czyli staje się dla innych obiektem, a nie osobą zdolną do podejmowania niezależnych działań i decyzji;
- ☛ ktoś wymusza na osobie seksualność (APA Task Force, 2007).

Wystarczy jedna z powyższych sytuacji, aby mówić o przejawie seksualizacji.

Wszechobecny kult ciała, coraz silniejsza potrzeba autoprezentacji i budowania swojego wizerunku w sieci opartego głównie na atrakcyjnym wyglądzie i erotyce, w dużym stopniu wpływa na seksualizację dzieci i młodzieży. Większość profili na portalach społecznościowych, zwłaszcza

tych należących do celebrytów i idoli najmłodszych, promuje odważne, prowokujące, a czasami nawet roznegliżowane zdjęcia i filmy. Dzięki temu, zyskują oni popularność i uznanie wśród innych, co może zachęcać osoby młode do podejmowania podobnych aktywności. Powielanie takich zachowań przez dzieci i młodzież może być dla nich niebezpieczne, wywoływać negatywne konsekwencje, a dodatkowo utrwalać niewłaściwe wzorce.

Wiele reklam, teledysków, filmów i innych materiałów popularnych wśród młodych osób, skupia się przede wszystkim na cielesności i często pomija inne wartości. Wskutek tego, ich główny przekaz ma charakter erotyczny lub seksualny. Intymne szczegóły z życia celebrytów, które są chętnie prezentowane i komentowane w mediach, obnażenie intymności w związkach skutkuje zatraceniem granicy nad tym, co można, a czego nie powinno się pokazywać.

Kolejnym źródłem seksualizacji jest wzorowanie artykułów dla dzieci i młodzieży (np. ubrań, gadżetów, zabawek i innych) na produktach i trendach przeznaczonych dla osób dorosłych. W wielu przypadkach skutkuje to zacieraniem granic między okresem dzieciństwa a dorosłości, a tym samym nadmiernie podkreśla seksualność dzieci i młodzieży w niewłaściwy sposób.

Na seksualizację młodych ludzi, a także podejmowanie przez nich ryzykownych zachowań seksualnych online, może wpływać także powszechny i łatwy dostęp do pornografii. W myśl polskiego prawa pornografia jest legalna, ale jej dystrybucja podlega pewnym obostrzeniom. Mają one na celu nie tylko chronić dzieci i młodzież przed oglądaniem takich treści, ale również przed ich wytwarzaniem.

Polskie prawo a dostęp do pornografii

Polskie prawo karne zabrania pokazywania materiałów pornograficznych osobom poniżej 15. roku życia, udostępniania przedmiotów o takim charakterze lub rozpowszechnia treści pornograficznych w taki sposób, że małoletni mogą się z nimi zapoznać (art. 200 §3 kk).

Ponadto samo prowadzenie reklamy lub promocji działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w taki sposób, że małoletni może się nimi zapoznać jest niezgodne z prawem (art. 200 §5 kk).

Prawodawca wprowadzając przepisy z art. 200 kk kierował się przede wszystkim ochroną osób poniżej 15. roku życia przed dostępem do szkodliwych treści. Warto wiedzieć, że dzięki art. 202 §1 kk, publiczne promowanie materiałów pornograficznych w taki sposób, że może to narzucić ich odbiór osobie, która tego sobie nie życzy, również jest karalne. Stąd na wszystkich stronach pornograficznych zlokalizowanych na polskich serwerach, powinno pojawiać się zastrzeżenie o charakterze publikacji.

Jak pokazują badania przeprowadzone przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę w 2017 r. na grupie 3943 uczniów w wieku 11-18 lat, **aż 43 %** dzieci i młodzieży w Polsce miało kiedykolwiek kontakt z treściami pornograficznymi lub seksualizującymi. Najczęściej miało to miejsce w internecie (**92 %**), z którym łączyli się za pośrednictwem swojego telefonu komórkowego (**79%**). Warto zwrócić uwagę, że **31 %** badanych poszukiwało tych treści celowo, a **60 %** uczniów widziało materiały przedstawiające stosunek seksualny (Makaruk, 2017).

Najważniejsze wnioski z badania:

- osoby, które miały kontakt z pornografią, trzy razy częściej otrzymują oraz pięć razy częściej wysyłają nagie lub prawie nagie zdjęcia (patrz: sexting, str. 23);
- osoby, które mają codzienny kontakt z pornografią, dwa razy częściej podejmują swój pierwszy kontakt seksualny przed 15. rokiem życia;
- młodzi ludzie, którzy codziennie oglądają pornografię, częściej postrzegają kobiety i mężczyzn przedmiotowo i chętniej zgadzają się ze stereotypowymi stwierdzeniami: „Kiedy kobieta mówi, że nie chce uprawiać seksu, to tak naprawdę tego chce” oraz „Mężczyźni cały czas myślą o seksie” (Makaruk, 2017).

Badanie dowiodło również, że większość rodziców nie stosuje żadnych zabezpieczeń na urządzeniach, z których korzystają ich dzieci, a także rzadko rozmawia z pociechami na temat bezpieczeństwa online.

Dostęp do pornografii przez młodych ludzi jest coraz większym problemem nie tylko w Polsce, ale i na świecie. Przeprowadzono już szereg badań, które pokazują negatywne skutki oglądania takich treści przez nastolatków. To:

- ☛ uzależniający charakter pornografii,
- ☛ efekt eskalacji powodujący, że osoby oglądające pornografię szukają coraz bardziej ekstremalnych, często brutalnych jej form,
- ☛ zmiany, jakie dokonują się w mózgu,
- ☛ zaburzone odczuwanie satysfakcji seksualnej i pojawianie się dysfunkcji seksualnych (zwłaszcza u mężczyzn),
- ☛ kryzys w związkach dotkniętych problemem pornografii,
- ☛ stosowanie przemocy seksualnej,
- ☛ kompleksy związane z własnym wyglądem i ciałem,
- ☛ negatywne postrzeganie kobiet (głównie jako osób podporządkowanych),
- ☛ podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych poprzez dużą liczbę partnerów seksualnych (Wojtasik, Wójcik, Makaruk, 2017).

DZIECI JAKO TWÓRCY PORNOGRAFII – OPIS ZJAWISKA SELF GENERATED CONTENT

W internecie można znaleźć bardzo dużo pozytywnych i wartościowych treści, niestety łatwo się również natknąć na te szkodliwe, a nawet nielegalne. Zaliczamy do nich między innymi materiały prezentujące dziecko w seksualnym kontekście lub przedstawiające seksualne wykorzystywanie małoletnich.

Materiał przedstawiający seksualne wykorzystywanie dziecka (ang. *child sexual abuse material – CSAM*) – stanowi dowód przestępstwa, jest realnym zapisem krzywdy dziecka, jest nielegalny.

Materiał prezentujący dziecko w seksualnym kontekście (ang. *child sexual exploitation materials – CSEM*) – stanowi nadużycie wobec dziecka, jednak w większości krajów, w tym w Polsce, nie jest nielegalny.

Powielanie i naśladowanie przez dzieci i młodzież zachowań o charakterze seksualnym, może prowadzić do powstawania **treści pornograficznych z udziałem osób małoletnich, które są nie tylko niezgodne z prawem**, ale również mogą być atrakcyjne dla osób o skłonnościach pedofilskich.

Eksperci z zespołu Dyżurnet.pl, który zajmuje się przyjmowaniem zgłoszeń o treściach potencjalnie nielegalnych i szkodliwych, zwłaszcza tych przedstawiających seksualne wykorzystywanie dziecka, analizując zgłoszenia zauważyli, że coraz więcej treści jest produkowanych przez same dzieci i młodzież.

Zjawisko to określane jest terminem **self generated content** (z ang. treści wytwarzane samodzielnie). Definiuje się je jako „nagie lub półnagie obrazy, filmy wytworzone przez osobę poniżej 18. roku życia, świadomie angażującą się w erotyczną lub seksualną aktywność” (IWF, 2019). Zdaniem zespołu Dyżurnet.pl definicja ta powinna obejmować **wszystkie treści o charakterze pornograficznym lub erotycznym**, które dzieci i młodzież produkują samodzielnie.

Mogą to być:

- ⚠ zdjęcia lub filmy, na których dziecko jest częściowo rozebrane, tylko w bieliźnie lub nagie,
- ⚠ zdjęcia lub filmy, na których przyjmuje erotyczne, a nawet seksualne pozy,
- ⚠ zdjęcia lub filmy, na których udaje czynność seksualną lub dotyka się czy masturbuje.

Wiele takich treści udostępnianych jest na portalach streamingowych, czyli takich, które pozwalają na prowadzenie transmisji online lub wideokonferencji.

Trafiając w sieci na zdjęcia lub filmy przedstawiające dziecko, nie zawsze możemy mieć pewność, że zostały one wykonane przez samo dziecko oraz czy materiały te zostały wykonane przez nie świadomie i dobrowolnie. Tylko w przypadku treści, które wykonane zostały przy wykorzystaniu lustra lub za pomocą aparatu trzymanego w ręce można założyć, że zostały wykonane samodzielnie.

SKĄD POCHODZĄ TREŚCI SELF GENERATED CONTENT

Zdjęcia, filmy i pokazy erotyczne online wytwarzane przez dzieci i młodzież mogą powstawać z różnych powodów, nie zawsze są wykonywane dobrowolnie, w wielu przypadkach mogą być efektem różnego rodzaju przestępstw, szantażu. Dziecko, wysyłając komuś takie materiały, prowadząc z kimś wideokonferencję czy robiąc pokaz erotyczny, może być przekonane, że poza jego rozmówcą, nikt więcej ich nie zobaczy.

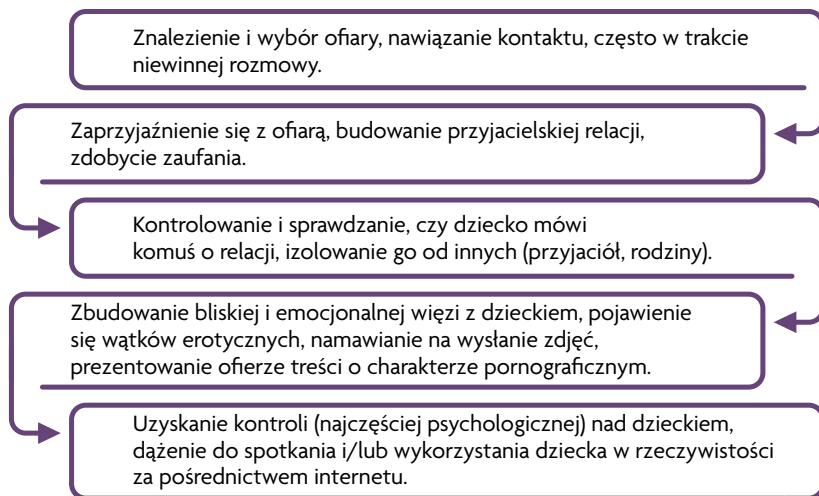
Motywy wytwarzania self generated content i ich źródła mogą być bardzo różne.

UWODZENIE DZIECKA PRZEZ INTERNET (Z ANG. - CHILD GROOMING).

Child grooming, czyli proces uwodzenia dziecka z wykorzystaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych, może przybierać różne formy. Czasami to szybka, jednorazowa seksualizująca reakcja na opublikowane zdjęcia, filmy małoletniego, a w wielu przypadkach to długotrwały proces, który trwa tygodniami lub miesiącami. Przeważnie prowadzi do wykorzystania seksualnego dziecka w świecie realnym lub do produkcji nielegalnych treści z jego udziałem. W zależności od formy child groomingu, konsekwencje mogą być różnorodne, ale każda z nich jest szkodliwa, niebezpieczna i prowadzi do nadużyć wobec młodego człowieka.

Szczególną uwagę należy zwrócić na długotrwały proces groomingu, który charakteryzuje się pewną sekwencyjnością i można podzielić go na poszczególne etapy (Fenik, 2008).

Rys. 1. Skrócony schemat procesu uwodzenia dziecka przez internet.

Pierwszy etap to znalezienie potencjalnej ofiary, nawiązanie z nią kontaktu i stopniowe budowanie relacji. Po nawiązaniu znajomości z dzieckiem, sprawca groomingu będzie nie tylko zaprzyjaźniał się z nim, ale również izolował je od najbliższych. W kolejnych krokach będzie namawiał je do przesłania namiętnych, intymnych materiałów. Mogą pojawić się również pytania o seksualność, pierwsze pocałunki czy pierwsze miłości (w zależności od wieku). Aby przekonać swoją ofiarę, że przesyłanie intymnych zdjęć jest normalne i powszechne, prawdopodobnie będzie wysyłał jej różne treści pornograficzne, również te z udziałem osób małoletnich. Gdy uda mu się uzyskać od dziecka treści wykonane samodzielnie, jest duże prawdopodobieństwo, że będzie chciał kolejnych. W tym celu może szantażować młodego człowieka, że jeśli nie otrzyma nowych materiałów, sprawa wyjdzie na jaw, fotografie lub filmy zostaną opublikowane, a jego najbliżsi, na pewno się od niego odwrócą. Czasami sprawca próbuje doprowadzić do spotkania z ofiarą i seksualnego jej wykorzystania.

Zachowania dziecka, które mogą świadczyć, że jest w procesie uwodzenia:

- ➔ spędza dużo czasu na rozmowach online z osobami, których nie znasz,
- ➔ unika rozmów o tym, z kim rozmawia,
- ➔ ogranicza kontakty z dotychczasowymi znajomymi,
- ➔ posiada nowe sprzęty, kosmetyki, ale również gry, doładowania w grach lub inne gadżety,
- ➔ jest zamknięte w sobie, wycofane,
- ➔ zachowuje się inaczej niż zwykle,
- ➔ posiada, ogląda lub otrzymuje materiały pornograficzne,
- ➔ porusza tematy związane z seksualnością, seksem, używa zwrotów i języka typowego dla osób dorosłych.

Jeżeli zauważysz u swojej pociechy podobne zachowania, zareaguj, stwórz komfortową i bezpieczną atmosferę i spróbuj szczerze porozmawiać. Może się tak zdarzyć, że dziecko nie będzie chciało z tobą rozmawiać. Nie poddawaj się. Otocz je troską i zrozumieniem, być może wtedy powie, czy dzieje się coś złego. Pamiętaj, żeby nie obwiniać dziecka, nawet jeśli ono samo podjęło ryzykowne zachowania, nie zwalnia to sprawcy z odpowiedzialności karnej.

Co należy zrobić, gdy twoje dziecko nawiązało niebezpieczną znajomość online?

- ! rozmawiaj z dzieckiem, aby uzyskać jak najwięcej informacji;
- ! zapewnij dziecku wsparcie;
- ! zabezpiecz dowody popełnienia przestępstwa;
- ! zgłoś sprawę na policję;
- ! zgłoś się do administratora z prośbą o usunięcie treści (jeśli zostały opublikowane) oraz zabezpieczenie danych technicznych, które mogą być potrzebne policji w toku postępowania;
- ! rozważcie wspólnie ograniczenie korzystania z mediów społecznościowych;
- ! skonfigurujcie ustawienia prywatności w taki sposób, aby profil dziecka był niewidoczny lub niedostępny dla osób spoza listy znajomych oraz żeby nikt spoza listy, nie mógł się z nim kontaktować;
- ! nie podejmuj samodzielnie rozmowy ze sprawcą, ponieważ możesz zatrzeć wszystkie dowody przestępstwa.

Podczas procesu uwodzenia, może dojść do zbudowania przyjacielskiej relacji między dzieckiem a potencjalnym pedofilem i odizolowania dziecka od najbliższych. W takich przypadkach warto udać się do psychologa, który będzie mógł udzielić wsparcia nie tylko dziecku, ale również tobie.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach, uwodzenie małoletnich osób w sieci jest przestępstwem ściganym na mocy

Art. 200 a Kodeksu karnego:

§ 1. Kto w celu popełnienia przestępstwa określonego w art. 197 § 3 pkt 2 lub art. 200, jak również produkowania lub utrwalania treści pornograficznych, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej nawiązuje kontakt z małoletnim poniżej lat 15, zmierzając, za pomocą wprowadzenia go w błąd, wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo przy użyciu groźby bezprawnej, do spotkania z nim, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Kto za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej małoletniemu poniżej lat 15 składa propozycję obcowania płciowego, poddania się lub wykonania innej czynności seksualnej lub udziału w produkowaniu lub utrwalaniu treści pornograficznych, i zmierza do jej realizacji, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Pamiętaj, że **w Polsce karany jest już sam kontakt z dzieckiem**, który ma celu wykorzystanie seksualne lub uzyskanie materiałów o takim charakterze, bez względu na to, czy te przestępstwa w konsekwencji się zdarzyły.

SEXTING I SEXTORTION

Sexting i sextortion to kolejne zjawiska, które mogą wpływać na powstawanie treści erotycznych lub pornograficznych produkowanych przez dzieci i młodzież samodzielnie. W wielu przypadkach sextortion jest skutkiem sextingu, który polega na przesyłaniu nagich, intymnych materiałów do innych osób.

Sextorion polega na pozyskaniu od ofiary materiałów o charakterze seksualnym, następnie wymuszeniu okupu (pieniędzy lub kolejnych treści pod groźbą ich opublikowania lub dalszego rozpowszechniania). **Ofiarami**

mogą być nie tylko dzieci i młodzież, ale również osoby dorosłe, bez względu na płeć.

Sprawcami sextortion mogą być osoby poznane online, jak również ci, których znamy w realu. Przeważnie jest tak, że pozyskują one materiały od swoich ofiar wskutek flirtu czy też dłuższej relacji. Pierwsze zdjęcia, filmy przeważnie zostają wysłane dobrowolnie, zaś kolejne materiały najczęściej powstają wskutek groźby, szantażu (podobnie jak w procesie uwodzenia dziecka).

Zdjęcie: Adobe Stock

Wiele aplikacji, stron i portali internetowych umożliwia prowadzenie rozmów wideo w czasie rzeczywistym, co pozornie wydaje się bezpieczne. Należy zdawać sobie sprawę, że takie treści również mogą być utwalone, nagrane, skopiowane i opublikowane w różnych miejscach.

Ofiarą sextortion może zostać każdy, a według Europolu i innych badaczy zjawiska najbardziej narażone są osoby młode, które:

- ! są podatne na wpływy innych i manipulację,
- ! nie mają zbyt wielu przyjaciół, dlatego chętnie szukają kontaktów online,
- ! ich rodzice lub opiekunowie nie sprawują lub sprawują na bardzo niskim poziomie kontrolę rodzicielską,
- ! są gotowe do dzielenia się treściami o charakterze seksualnym,
- ! znaczną ilość czasu spędzają online,
- ! korzystają z różnych portali, serwisów społecznościowych, głównie poprzez urządzenia mobilne,
- ! nawiązują kontakty i zaprzyjaźniają się z nieznanymi,
- ! podejmują rozmowy o charakterze seksualnym z osobami poznanymi w sieci,
- ! nie mają wiedzy i umiejętności technicznych (Europol, 2017).

Jeżeli twoje dziecko padło ofiarą sextortion:

- ! zadbaj o jego poczucie bezpieczeństwa, udziel potrzebnego wsparcia,
- ! nie wysyłaj pieniędzy, a jeśli dziecko to zrobiło, sprawdź, gdzie przestępca odebrali okup i zapisz informację,
- ! zakończ lub ogranicz kontakt dziecka ze sprawcą,
- ! zadbaj o ustawienia prywatności dziecka na profilach społecznościowych – porozmawiaj z nim o ograniczeniu widoczności a nawet usunięciu niektórych kont,
- ! zachowaj wszystkie dowody, zgłoś sprawę na policję (podobnie jak w przypadku child groomingu),
- ! jeżeli zdjęcia lub filmy zostały udostępnione, skontaktuj się z administratorami stron, na których się znalazły z prośbą o ich usunięcie,
- ! jeżeli sprawcą jest, osoba ze szkoły, porozmawiaj z wychowawcą dziecka i/lub psychologiem lub pedagogiem szkolnym, który będzie mógł otoczyć dziecko szczególną opieką w szkole,
- ! jeżeli potrzebujesz wsparcia, skontaktuj się z instytucjami, które mogą pomóc (np. zespół Dyżurnet.pl, telefon 800 100 100).

BRAK ASERTYWNOŚCI, PODAŻANIE ZA MODĄ I TRENDAMI

Kolejnymi źródłami powstawania self generated content mogą być brak asertywności oraz podążanie za modą i trendami. Jak już wspominaliśmy w rozdziale o seksualizacji dzieci i młodzieży trzeba pamiętać, że młode osoby inaczej patrzą na swoją prywatność i chętnie dzielą się swoimi zdjęciami i filmami. Większość z nich nie zdaje sobie sprawy, jakie konsekwencje mogą się wiązać z publikowaniem oraz udostępnianiem swoich nagich, intymnych fotografii. Wśród nastolatków często panuje przekonanie, że takie zachowania są normalne, bo „wszyscy tak robią”. Pozwala to na przesunięcie granicy prywatności, a czasami jest argumentem, wskutek którego ktoś decyduje się na publikację, czy też rozesłanie swoich prywatnych zdjęć.

OPIS I SKALA ZJAWISKA SEXTINGU

Sexting to zjawisko, które polega na przesyłaniu za pomocą internetu i nowoczesnych technologii komunikacyjnych swoich zdjęć, filmów bądź wiadomości o seksualnym charakterze do innych. Termin powstał z połączenia słów „sex” i „texting” i początkowo odnosił się jedynie do wysyłania erotycznych wiadomości SMS, a wraz z rozwojem technologii został rozszerzony o komunikatory, aplikacje i inne narzędzia, które umożliwiają wysyłanie plików multimedialnych. Jest to zachowanie obecne w każdej grupie wiekowej i szczególnie niebezpieczne zwłaszcza dla osób małoletnich. W niektórych przypadkach może nosić znamiona przestępstwa związane z produkcją materiałów pornograficznych z udziałem osoby małoletniej, tj. poniżej 18. roku życia (art. 202 § 3 kk).

Sexting jest zjawiskiem, na które narażone są przede wszystkim nastolatki. O skali problemu mogą świadczyć liczne badania przeprowadzane nie tylko w Polsce, ale i na świecie. Badanie „Nastolatki 3.0” przeprowadzone przez Państwowy Instytut Badawczy NASK wykazało, że 42 % młodych ludzi w wieku 15-18 lat otrzymało kiedyś od innej osoby nagie, intymne materiały, a 13 % wysłało swoje nagie zdjęcia/filmy innej osobie (Kamieniecki i in., 2017).

Badania przeprowadzone przez czeski PVROK na grupie 4878 osób w wieku 8-17 lat pokazują, że 15 % respondentów przesyła lub publikuje swoje nagie zdjęcia w sieci, a aż 40 % badanych odwiedza różnego rodzaju wideoczaty, gdzie spotyka się z różnymi materiałami o charakterze seksualnym (Tomczyk, 2017). Najnowsze badania EU Kids Online przeprowadzone w Polsce w 2018 roku informują, że w ciągu roku jedynie 3,8 % ankietowanych miało styczność z sextingiem. Niepokojący jest jednak fakt, że co czwarty nastolatek z tej grupy przynajmniej raz w miesiącu wysła swoje intymne materiały (Pyżalski, 2018).

Prezentowane wyniki badań oraz doświadczenia ekspertów zajmujących się zjawiskiem sextingu dowodzą, że przesyłanie intymnych materiałów przez młode osoby jest popularne, dlatego warto z nimi o tym rozmawiać.

SEXTING A PRAWO

W polskim prawie karnym nie ma przestępstwa o nazwie sexting. Jednak biorąc pod uwagę cechy tego zjawiska, w wielu przypadkach można uznać, że narusza ono przepisy prawa, wypełniając znamiona kilku przestępstw.

Polskie prawo w wielu miejscach chroni osoby poniżej 18. roku życia przed produkowaniem lub utrwalaniem treści pornograficznych z ich udziałem. Zabrania też rozpowszechniania, utrwalania, sprowadzania, przechowywania, posiadania czy nawet uzyskiwania dostępu do takich materiałów.

Art. 202 Kodeksu karnego

§ 3. Kto w celu rozpowszechniania produkuje, utrwala lub sprowadza, przechowuje lub posiada albo rozpowszechnia lub prezentuje treści pornograficzne z udziałem małoletniego albo treści pornograficzne związane z prezentowaniem przemocy lub postępowaniem się zwierzęciem, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

§ 4. Kto utrwala treści pornograficzne z udziałem małoletniego, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 4a. Kto przechowuje, posiada lub uzyskuje dostęp do treści pornograficznych z udziałem małoletniego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 4b. Kto produkuje, rozpowszechnia, prezentuje, przechowuje lub posiada treści pornograficzne przedstawiające wytworzony albo przetworzony wizerunek małoletniego uczestniczącego w czynności seksualnej podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Polskie prawo zabrania również rozpowszechniania wizerunku danej osoby bez jej zgody, zwłaszcza podczas czynności seksualnej lub gdy jest naga.

Art. 81 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych

§ 1. Rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. W braku wyraźnego zastrzeżenia zezwolenie nie jest wymagane, jeżeli osoba ta otrzymała umówioną zapłatę za pozowanie.

Art. 191a Kodeksu karnego

§ 1. Kto utrwała wizerunek nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, używając w tym celu wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstępny, albo wizerunek nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody rozpowszechnia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Osoby poniżej 18. roku życia zaangażowane w sexting nie są zwolnione z odpowiedzialności za swoje działanie. Nieletni w wieku 13–17 lat odpowiada za opisane czyny karalne przed sądem rodzinnym i nieletnich, zaś po ukończeniu 17. roku życia przed sądem karnym. W przypadku sextingu i jego konsekwencji możliwe jest również dochodzenie roszczeń w postępowaniu cywilnym, gdzie można domagać się odszkodowania czy zadośćuczynienia.

ZAGROŻENIA I KONSEKWENCJE SEXTINGU

Dla wielu sexting jest formą flirtu, zabawy, rozrywki. Pozwala na wyrażenie zainteresowania drugą osobą, a w niektórych przypadkach jest sposobem na przeżywanie pierwszych doświadczeń i fascynacji seksualnych. Jak pokazują badania, materiały często wysyłane są na prośbę bliskiej osoby, czasami przyjmują formę żartu (Makaruk, 2017).

Większość młodych osób, podejmując ryzykowne zachowania seksualne online, nie myśli o konsekwencjach, z jakimi mogą się później zmagać. Pokazują to głośne medialnie historie, w których ofiary sextingu nie poradziły sobie z falą hejtu i nienawiści, jaka ich spotkała po wypłynięciu intymnych materiałów.

Produkcja i upublicznienie materiałów intymnych może prowadzić do niebezpiecznych sytuacji prowokowanych przez innych użytkowników internetu oraz do utraty kontroli nad własnym wizerunkiem online.

Pamiętaj, że intymne zdjęcia lub filmy twojego dziecka, które trafią do sieci, nigdy z niej nie znikną i każdy będzie mógł je zobaczyć, również osoby o skłonnościach pedofilskich i sprawcy przestępstw seksualnych.

Eksperci zajmujący się zagrożeniami online zwracają uwagę, że materiały sextingowe mogą zostać wykorzystane, zwłaszcza w społeczności szkolnej, jako narzędzia cyberprzemocy. Jako rodzic musisz zdawać sobie sprawę, że twoje dzieci mogą nie tylko paść ofiarą sextingu, ale również mogą być jego sprawcami. W skrajnych sytuacjach mogą im zostać postawione zarzuty o rozpowszechnianie treści pornograficznych z udziałem osób małoletnich lub inne. Młode osoby często działają impulsywnie, a pod wpływem emocji robią rzeczy, których później żałują. Przykładem takiego zachowania może być rozesłanie intymnych lub prywatnych zdjęć byłego chłopaka, dziewczyny, a nawet przyjaciela, czy przyjaciółki, z którą się pokłóca.

Ostatnio dużo mówi się o zjawisku „revenge porn”, czyli „pornografii z zemsty”, które polega na rozesłaniu erotycznych lub pornograficznych treści z byłym partnerem lub partnerką. Zdjęcia, filmy lub inne materiały trafiają do wirtualnej rzeczywistości lub są rozesłane do najbliższych ofiary. Sprawca zazwyczaj nie liczy się z konsekwencjami, działa pod wpływem chwili, emocji. Coraz częściej zdarza się też, że treści te zostają spreparowane, i mimo że są nieprawdziwe, wyglądają bardzo realistycznie, dlatego też określa się je jako *deepfakes* (z ang. deep – głęboki, fake – fałsz). Niepokojący jest także fakt, że powstaje coraz więcej narzędzi, które umożliwiają wyprodukowanie dowolnego filmu z wykorzystaniem wizerunku wybranej osoby. Aplikacje są proste, nie mają dużych wymagań sprzętowych, a ich obsługa jest intuicyjna.

MOJE DZIECKO JEST OFIARĄ SEXTINGU – CO ROBIĆ?

Wysyłanie nagich, intymnych zdjęć jest dość powszechne, zwłaszcza wśród nastolatków. W wielu przypadkach nie zdają sobie oni sprawy z konsekwencji, jakie być może będą musieli ponieść. Warto uświadomić dziecku, że wysyłając, czy **udostępniając swoje zdjęcia lub filmy w internecie, traci się nad nimi kontrolę**. Często się zdarza, że mimo zapewnień i obietnic osób, którym dziecko w zaufaniu przesłało materiały, treści zostają udostępnione w sieci. Może to być intencjonalne działanie sprawcy, ale również trzeba się liczyć z tym, że ktoś może ukraść telefon, włamać się na konto czy w inny sposób przejąć filmy.

Jeżeli twoje dziecko wysyła materiały zawierające intymne szczegóły, porozmawiaj z nim o tym. Uświadom mu konsekwencje, jakie może ponieść nie tylko teraz, ale i w przyszłości. Wysyłanie i udostępnianie swoich prywatnych, intymnych zdjęć może być dla niego bardzo niebezpieczne, zwłaszcza w sytuacji, gdy zostaną one udostępnione osobom trzecim.

Dzieci i nastolatki, których intymne fotografie lub filmy zostały udostępnione, mogą doświadczać agresji, ośmieszenia i kompromitacji nie tylko online, ale również w życiu realnym, np. ze strony rówieśników. **Ofiarom sextingu mogą towarzyszyć silne i jednocześnie trudne emocje związane ze wstydem, lękiem, ośmieszeniem**. W skrajnych sytuacjach dzieci i nastolatki czują się tak bezsilne i osaczone, że podejmują próby samobójcze.

Jeżeli ktoś udostępnił intymne, prywatne zdjęcia twojego dziecka:

- ! stwórz bezpieczną i przyjazną atmosferę i porozmawiaj z dzieckiem,
- ! nie oceniaj, ani nie obwiniaj,
- ! jeżeli podejrzewasz, kto jest sprawcą, spróbuj porozmawiać z nim, aby usunął opublikowane materiały; w takich sytuacjach zgłoszenie sprawy na policję nie zawsze przyniesie oczekiwane efekty, czasami może tylko pogorszyć sytuację,

- ! jeżeli nie znacie sprawcy, zastanówcie się, kto mógł to zrobić,
- ! jeżeli nie znasz sprawcy albo mimo rozmów z nim on dalej publikuje treści, zgłoś sprawę na policję,
- ! razem z dzieckiem skontaktujcie się z administratorami stron, na których materiały zostały opublikowane, aby usunęli lub zablokowali dostęp do treści przedstawiających twoje dziecko,
- ! skorzystaj z prawa do bycia zapomnianym wyszukiwarki Google, które umożliwi usunięcie wyników wyszukiwania powiązanych z twoim dzieckiem,
- ! skonsultuj sprawę z wychowawcą, pedagogiem lub psychologiem szkolnym, jeśli sprawcą jest ktoś ze szkoły twojego dziecka lub gdy materiały zostały udostępnione znajomym ze szkoły,
- ! jeśli jest taka konieczność, pomyśl o zmianie szkoły lub otoczenia twojego dziecka,
- ! pamiętaj, że jeśli nie wiesz co zrobić ani jak się zachować, możesz to skonsultować z zespołem Dyżurnet.pl lub pod numerem telefonu 800 100 100.

Prawo do bycia zapomnianym to inaczej prawo do usunięcia danych wynikające z unijnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych. Gwarantuje, że w uzasadnionych przypadkach konkretne linki mogą zniknąć z wyszukiwarki Google, w związku z czym nie będą mogły być wyszukane przy wpisywaniu jakiegokolwiek frazy. Nie możemy sprawić, by konkretne strony internetowe lub wpisy zupełnie zniknęły z sieci, ale możemy wpłynąć na to, by trudniej było je znaleźć. Wypełniając formularz możemy działać w imieniu swoim lub kogoś innego.

MOJE DZIECKO ROZESŁAŁO CZYJEŚ INTYMNE ZDJĘCIA – JAK SIĘ ZACHOWAĆ?

Może się okazać, że twoje dziecko rozesłało lub udostępniło czyjeś intymne zdjęcia lub filmy. To trudne dla każdego rodzica, ale to **od ciebie w dużym stopniu zależy, jak sytuacja się rozwinie**. Przede wszystkim zachowaj spokój, postaraj się porozmawiać z dzieckiem o tym, co się stało. Ustal, jakie motywy kierowały nim i z jakiego powodu rozpowszechniało materiały. Być może to nieprzemyślana forma żartu lub zabawy, reakcja na zakończenie związku, zemsta, a równie dobrze twoje dziecko może być sprawcą cyberprzemocy.

Jeśli uda ci się to ustalić, rozmawiaj z dzieckiem o konsekwencjach, jakie mogą wynikać z jego postępowania. Uświadom, że to co robi, jest nie tylko niezgodne z prawem, ale przede wszystkim jest krzywdzące dla drugiej osoby i może wpłynąć bardzo negatywnie na jej wizerunek, a tym samym na jej samopoczucie i samoocenę.

Dołóż wszelkich starań, żeby udostępnione przez dziecko treści zostały usunięte. Ustal, gdzie umieściło ono te zdjęcia i wspólnie je usuńcie.

Porozmawiaj z dzieckiem, w jaki sposób może przeprosić ofiarę oraz naprawić swoje błędy.

Pamiętaj!

Nie usprawiedliwiaj zachowania dziecka i nie ponoś odpowiedzialności za to, co zrobiło. Jeżeli wyręczysz je w działaniach, sytuacja może się kiedyś powtórzyć.

CO ZROBIĆ, ABY DZIECKO NIE PODEJMOWAŁO RYZYKOWNYCH ZACHOWAŃ ONLINE?

Zapobieganie zagrożeniom w internecie powinno zacząć się dokładnie w momencie, gdy dziecko zaczyna korzystać z nowych technologii. Rodzice powinni mądrze zapobiegać wszelkim potencjalnym niebezpieczeństwom. Jak? Przede wszystkim rozmawiając o nich ze swoją pociechą. Ważne jest zbudowanie relacji opartej na wzajemnym zaufaniu oraz szacunku. Tylko dzięki szczerzej i otwartej komunikacji możesz dotrzeć do swojego dziecka.

Pamiętaj, że każdy moment jest dobry, aby zacząć rozmawiać o aktywnościach i działaniach, jakie twoje dziecko podejmuje w sieci.

Wchodząc do cyfrowego świata swojej pociechy możesz nie tylko się do niej zbliżyć, ale jednocześnie przekazać jej wiedzę i wskazówki, z których będzie mogła skorzystać. Nie zniechęcaj się, jeżeli dziecko nie będzie cię chciało słuchać i będzie unikało twoich porad. Okres dorastania jest niezwykle trudny, ale tylko poprzez dialog, możesz zbudować z dzieckiem właściwą relację.

Zapobieganie ryzykownym zachowaniom to także konieczność wprowadzenia zasad bezpiecznego korzystania z internetu i nowoczesnych technologii. Pamiętaj, żeby nie były one narzucone z góry i nie kojarzyły się dziecku z ograniczaniem jego wolności. Warto je przedyskutować i ustalić wspólnie. **Jeżeli chcesz wprowadzić jakieś ograniczenia lub ustalić granice, wyznacz je też dla siebie.** Dzięki temu dziecko nie będzie kojarzyło tego z zakazem, a jednocześnie będziesz z nim budować relację partnerską.

Ważne! Naucz tego swoje dziecko:

- ! pomyśl, zanim wyślesz intymne materiały,
- ! nie poddawaj się modzie na prezentowanie nagości w sieci – moda przemienie, zdjęcia i filmy zostaną na zawsze,
- ! nie wysyłaj materiałów, których wstydzilibyś się pokazać rodzicom i znajomym,
- ! zabezpiecz i ogranicz dostęp do prywatnych zdjęć i filmów – konfiguruj ustawienia prywatności w serwisach społecznościowych i aktualizuj je. Nie dziel się loginem ani hasłem do swoich kont,
- ! jeśli logujesz się na innym urządzeniu niż twoje, pamiętaj, aby się wylogować po zakończonej sesji,
- ! zgłoś niepokojące cię sytuacje osobom dorosłym,
- ! jeśli ktoś namawia cię do zrobienia czegoś czego nie chcesz zrobić, co jest dla ciebie niebezpieczne, **masz prawo powiedzieć NIE.**

W profilaktyce ryzykownych zachowań online nie może zabraknąć edukacji seksualnej dziecka. Jak już pisaliśmy wcześniej, zachowania i aktywności dziecka w sieci bardzo często są związane z tym, jak funkcjonuje ono w świecie realnym. Całościowo pojmowana edukacja w zakresie rozwoju seksualności człowieka i budowania relacji, pomaga przeciwdziałać przemocy seksualnej - także tej online (BZgA, 2010).

Dzieci od wczesnych lat powinny zdobywać wiedzę o swoim ciele oraz o tym, które jego części są „prywatne” i jako takie, podlegają szczególnej ochronie. **Dziecko musi wiedzieć, że są sfery intymne, których nikt nie może dotykać, ani oglądać.** Jeżeli ustalisz z dzieckiem odpowiednie słownictwo dotyczące intymności oraz ustalisz granice, których nikt nie może przekraczać, prawdopodobnie będzie mu łatwiej przeciwstawić się żądaniom i propozycjom, stawianym przez osoby poznane w sieci. W okresie dorastania należy zwrócić uwagę nie tylko na zmiany, jakie zachodzą w ciele młodego człowieka, ale również na różnice w rozwoju i postrzeganiu seksualności ze względu na płeć. Edukacja seksualna to też tematy o budowaniu związku opartego przede wszystkim na szacunku do drugiego człowieka, ale i innych wartościach. Bardzo ważne jest, aby uświadomić młodej osobie, że **w każdej chwili ma prawo odmówić podejmowania jakiejkolwiek aktywności seksualnej, w tym także wysyłania nagich zdjęć, filmów.** Pamiętaj, że w internecie jest wiele miejsc i stron związanych z seksualnością i dojrzwaniem, których przeglądanie może być szkodliwe. Dlatego zachęcamy cię, abyś dbał o edukację seksualną swojego dziecka i nie pozwalał, by zagłębiało tę wiedzę, korzystając jedynie ze stron internetowych.

Rozmawiając z dzieckiem warto też podjąć temat kontaktów online, zwłaszcza z osobami poznanymi przez internet. Dzieci chętnie korzystają z różnych czatów i aplikacji, na których można prowadzić wideokonferencje. Uświadom swojemu dziecku, że przypadkowy człowiek, z którym rozmawia może mieć złe intencje, a udostępniane materiały może nagrywać i publikować w różnych miejscach.

Z pomocą mogą ci przyjść także narzędzia technologiczne (Sołodki, 2013).

- i** Oprogramowanie antywirusowe oraz zapory internetowe zwiększają poziom zabezpieczenia danych, które znajdują się na komputerach lub innych urządzeniach i zmniejszą ryzyko zainfekowania sprzętu złośliwym oprogramowaniem ściągniętym z internetu. Należy takie narzędzia aktualizować zgodnie z zaleceniami producentów.
- i** Programy filtrujące mogą pomóc w ograniczeniu dostępu dziecka do stron z materiałami nieprzeznaczonymi dla młodych użytkowników, w tym pornografii.

- i** Narzędzia kontroli rodzicielskiej mogą cię wesprzeć w ustalaniu zasad korzystania z sieci, przede wszystkim w zakresie czasu korzystania oraz rodzajów odwiedzanych stron internetowych.
- i** Zakrywanie kamerek internetowych daje pewność, że nikt nie przechwyci obrazu z naszego sprzętu.

Pamiętaj, że rozwiązania technologiczne i różne narzędzia mogą cię jedynie wspierać. Najważniejsze jest zainteresowanie tym, co twoje dziecko robi w wirtualnym świecie i rozmowa z nim.

GDZIE MOŻESZ SZUKAĆ POMOCY?

 DYZURNET.PL

Zespół Dyżurnet.pl przyjmujący zgłoszenia o treściach nielegalnych i szkodliwych

 800 100 100

Telefon dla rodziców, nauczycieli i opiekunów w sprawach bezpieczeństwa dziecka online

 116 111

Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży

 800 121 212

Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka

PRZYDATNE STRONY

Jeżeli chcesz dowiedzieć się więcej na temat różnych zagrożeń online oraz pogłębić wiedzę z omawianych problemów, zachęcamy do odwiedzenia poniższych stron internetowych. Pamiętaj, bezpieczeństwo twojego dziecka w sieci, jest w dużym stopniu zależne od ciebie.

- Akademia NASK www.akademia.nask.pl
- Program Safer Internet www.saferinternet.pl
- Strona kampanii „Nie zagub dziecka w sieci”
www.gov.pl/niezagubdzieckawsieci
- Dyżurnet.pl www.dyzurnet.pl
- Cybernauci www.cybernauci.edu.pl
- Cyfrowobezpieczni www.cyfrowobezpieczni.pl
- Fundacja Orange www.fundacja.orange.pl
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę www.fdds.pl
- Fundacja Dbam o Mój Z@sięg www.dbamomojzasieg.com/

BIBLIOGRAFIA:

- APA Task Force on the Sexualization of Girls (2007), *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*, [online: <https://www.apa.org/pi/women/programs/girls/report-full.pdf>, dostęp z dn. 25.10.2019].
- Fenik K., (2008), *Grooming – uwodzenie dzieci w Internecie*, [w:] Jodko A., Tabu seksuologii, Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Kamieniecki W., Bochenek M., Tanaś M., Wrońska A., Lange R., Fila M., Loba B., Konopczyński F., (2017), *Raport z badania. Nastolatki 3.0*, Warszawa: NASK – Instytut Badawczy [online: https://akademia.nask.pl/publikacje/Raport_z_badania_Nastolatki_3_0.pdf, dostęp z dn. 18.10.2019].
- Makaruk K., Włodarczyk J., Michalski P., (2017), *Kontakt dzieci z pornografią. Raport z badań*, Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę [online: https://fdds.pl/baza_wiedzy/kontakt-dzieci-mlodziezy-pornografia-2017, dostęp z dn. 18.10.2019].
- Online sexual coercion and extortion as form of crime affecting children. Lawenforcement prescpective, (2017) [online: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/online_sexual_coercion_and_extortion_as_a_form_of_crime_affecting_children_0.pdf].
- Pyżalski J., Źródowska A., Tomczyk Ł., Abramczuk K., (2019), *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM [online: https://fundacja.orange.pl/files/user_files/EU_Kids_Online_2019_v2.pdf, dostęp z dn. 18.10.2019].
- Sołodki, M., (2013), *Narzędzia ochrony rodzicielskiej*, [w:] A. Wrzesień (red.), Bezpieczeństwo dzieci online. Kompedium dla rodziców i profesjonalistów Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje i NASK, s. 52-57.
- Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), (2010), *Standardy edukacji seksualnej w Europie. Podstawowe zalecenia dla decydentów oraz specjalistów zajmujących się edukacją i zdrowiem* [online: https://www.bzga.whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/WHO_BzGA_Standards_polnisch.pdf, dostęp z dn. 18.10.2019].
- Internet Watch Foundation, (2012), *Study of Self-Generated Sexually Explicit Images & Videos Featuring Young People Online* [online: https://www.iwf.org.uk/sites/default/files/inline-files/IWF_study_self_generated_content_online_011112.pdf, dostęp z dn. 18.10.2019].

- Tomczyk Ł., Szotkowski R., Kopecky K., (2017), *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży związane z udostępnianiem i odbiorem materiałów o charakterze seksualnym – wybrane wyniki czeskiego Centrum Prewencji Ryzyka Wirtualnej Komunikacji z lat 2010-2017*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, tom 16, nr 3.
- Wójcik Sz., Makaruk K., (2014), *Seksting wśród polskiej młodzieży. Wyniki badań ilościowych*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje [online: https://fdds.pl/baza_wiedzy/2014-sekstingwsrod-polskiej-mlodziezy/, dostęp z dn. 25.10.2019].

AKTY PRAWNE:

- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 1994 r. nr 24, poz. 83 ze zm.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997. Kodeks karny, (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553)

NASK

NASK ...
akademia

NASK – Państwowy Instytut Badawczy
ul. Kolska 12
01-045 Warszawa

akademia@nask.pl
www.akademia.nask.pl

nask@nask.pl
www.nask.pl